

va ld. a bevezető tanulmány 42. jegyzetében!). Rajta kívül vannak még érdekes könyvtulajdonosok. A magát *Hungarusként* megjelölő *M. Christianus Günther* pl. olyan kolligátum birtokosa lett 1701-ben, amelyben több mint két tucat 1550 előtti reformációs nyomtatványt – köztük Luther Márton műveit kötötték egybe (bejegyzését ld. a H 1485. sz. tételben). Néha *album amicorum*nak használták könyvüket. Johannes Honterus, a brassói reformátor leszámazottja pl. Johannes Mathesius német nyelvű Luther életrajzába (Nürnberg, 1570. H 1911) íratott be barátaival 1717–1718-ban. Kár, hogy e katalógusban nincsen külön possessormutató, és a terjedelmes névmutatóban sem történik rájuk utalás. A két kötetes katalógusban a névmutató mellett a címekben szereplő helynevek, a kiadók és nyomdászok, a nyomdahelyek és a hungarica csoportok mutatója, továbbá kronológiai áttekintés is van.

A tételek a szokott adatokat tartalmazzák. Csupán Németh S. Katalin említett wolffenbütteli katalógusára és a hallei Egyetemi Könyvtárban őrzött *Bibliotheca Nationis Hungariae* 1755-ben összeírt katalógusára (hrsg. von Ildikó Gábor unter Mitwirkung von Silke Trojahn, Hildesheim, Zürich, New York, Georg Olms Verlag, 2005) történik utalás a leírásokban. A tartalmi hungaricumok nagy száma indokoltá tette volna az Apponyi Sándor katalógusára (*Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*, I–IV, München, 1903–1927) való hivatkozást is. Bibliográfiai hivatkozás sem a magyar sem a német nemzeti bibliográfiára nincsen. Ezt a szerző azzal indokolja, hogy a magyar nemzeti bibliográfia elektronikusan könnyen hozzáférhető a <http://mnb.oszk.hu> honlapon. Csakhogy ezt a hozzáférést szolgáltatója, az Arcanum 2015 novemberre óta megszüntette. Ez a sajnálatos tény is azt bizonyítja, hogy a legmegbízhatóbb publikálási mód még mindig a nyomtatott forma. Ennek ellenére a magunk részéről alig várjuk, hogy ez a most ismertett grandiózus katalógus a Franckesche Stiftungen hungarica állományát feltáró sorozat eddigi kötetekhez hasonlóan mielőbb megjelenjen a világhálón.

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

Karl F. Stock, Quintessenz der internationalen Exlibris-Literatur, Bibliographien und Nachschlagewerke für Forscher und Sammler / Quintessence of the international Bookplate Literature, Bibliographies and Reference Works for Researchers and Collectors, Band I–III, Graz, Verlag der Technischen Universität, 2017. 1418 p.

Új, háromkötetes ex libris bibliográfia jelent meg 2017-ben Grazban, mely – ahogy a címe is jelzi – a nemzetközi ex libris szakirodalom leg-átfogóbb összefoglalása, esszenciája, többnyelvű bibliográfiái kézikönyv az ex libris kutatók és gyűjtők számára. A könyvbe az osztrák ex libris társaság, az Österreichische Exlibris-Gesellschaft (ÖEG) nemzetközi éves találkozóján volt alkalmam betekintést nyerni 2017. szeptember 22-én Unterkirchbachban.

A szerző, az osztrák Dr. Karl F. Stock (1937–) könyvtáros, 1974–1997 között a grazi Műszaki Egyetem Könyvtárának igazgatója, jelenleg nyugdíjas. Mintegy 50 éve foglalkozik intenzíven az ex libris világával mind teoretikusan, mind gyakorlati módon. Ez ideig számos szakirodalmi munkát jelentetett meg, pl. *Steirische Exlibris gestern und heute* (2010); *Vorarlberger Exlibris: Künstler und Eigner* (2011) stb. Személyi és tematikus bibliográfiái közül több az ex libris témakörében íródott, pl. 2004-ben az osztrák ex libris bibliográfiája (*Österreichische Exlibris-Bibliographie 1881–2003*), mely az 1881–2003 közötti évekből szerepeltet tételeket. Stock a szakírás, gyűjtés mellett kiállításokat szervez és maga is foglalkozik ex libris készítéssel.

Az általa életre hívott, interneten elérhető *Datenbank der Internationalen Exlibris-literatur* (A nemzetközi ex libris irodalom adatára, bibli.kfstock.at) jelenleg kb. 64.000 tételt tartalmaz az 1834-től napjainkig tartó ex libris életről, benne a monográfiák, cikkek bibliográfiai adatai mellett az ex libris művészek és tulajdonosok leírása is megtalálható. Pillanatnyilag több mint 30.000 művész adataira lehelünk az online katalógusban. A tételek legalább évente egyszer, szükség szerint gyakrabban frissítésre, bővítésre kerülnek. Az adatbank szolgáltatója a Computer Service.

A bibliográfia nyomtatott változata 25 kötetben, 51.014 bibliográfiai adattal 1987–2010 között jelent meg. Kiadója a grazi Műszaki Egyetem Könyvtára. A most bemutatásra kerülő, 2017-ben kiadott háromkötetes munka ennek a tág bibliográfiának az esszenciáját adja, 3730 irodalmi utalással, az adott szakirodalom eredeti nyelvén. Az első kötet az országok, a második a motívumok-témák szerinti rendszert követi, a harmadik könyv az első kettő mutatójaként funkcionál.

Az első kötetben az országok sorát Argentína nyitja, Ausztrián, Belgiumon, Franciaországon, Kanadán, Kínán, Németországon át eljutunk Magyarorszáig is. A magyar szakirodalomból kiemelt nevek, a szereplő tételek számával: Bélley Pál (1), Czakó Elemér (1), Csatkai Endre (1), Deé Nagy Anikó (1), Diamant Izsó (1), Galambos Ferenc (3), Horváth Hilda (3), Lenkey István (1), Némethy Lajos (1), Ojtozi Eszter (1), Siklóssy László (1), Soó Rezső (2), Szij Rezső (1), Tóth Kornélia (6) – e cikk szerzője, Vitéz Ferenc (1). A magyar vonatkozásokról író külföldi szerzők közül: Johannes Jozef Hanrath (1), Enzo Pellai (1).

Stock műve időrendben haladva mutatja be a magyar és a magyar vonatkozású ex libris szakirodalom általa gondolt esszenciáját. A bemutatás a 20. század első felével kezdődik, így sajnálatos módon kimarad Varjú Elemér (1873–1944) művelődéstörténész, könyvtáros *Magyar könyvgyűjtők ex librisei* című, a *Magyar Könyvszemle* 1895/3. számában megjelent cikke, mely hazánkban elsőként hívta fel a figyelmet az ex librisek, az ex libris gyűjtés művelődéstörténeti jelentőségére, a könyvjegyek possessorszemléletű, tulajdonoskategóriákat előtérbe helyező vizsgálatának fontosságára.

Stock bibliográfiájában a legkorábbi szakirodalmi közlések 1903-ból valók, ezek közt elsőként Némethy Lajos (1840–1917) római katolikus plébános, 1894-től esztergomi főegyházmegyei könyvtáros műve, az Index signorum „ex-libris” dictionum Bibliothecae Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis / Az Esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár „ex-libris” könyvjegyeinek lajstroma” (Esztergom, Buzárovits Gusztáv Könyvnyomdája, 1903), 315 tétellel.

A másik korai mű, Czakó Elemér (1876–1945), az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és Iskola könyvtárosa szerkesztésében megjelent az *Orsz[ágos] Magyar Iparművészeti Múzeum ex libris kiállításának katalógusa* (Bp., Franklin-Társulat nyomdája, 1903). Czakó Elemér az 1903-as ex libris kiállítás megszervezésével és a hozzá kapcsolódó katalógussal örökre beírta nevét a magyar – és külföldi – ex libris történetébe.

A Gyűjtő (Le Collectionneur) 1913-as ex libris különszáma *Az ex-libris Magyarországon és külföldön / L'Ex-libris en Hongrie et en étranger* címmel Siklóssy László (1881–1951) író, ügyvéd, esztéta, műgyűjtő szerkesztésében, a Szent-György Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete kiadásában jelent meg. Az 1909-ben megalakuló egyesület grafikai szakosztálya vállalta fel az első magyar ex libris egyesület funkcióját. A kiadványról a következőt olvashatjuk magában a különszámban: „Állíthatjuk, hogy a legszebb ex-libris-publikáció, amely valaha a világcsonon megjelent, sőt egyáltalán mint könyv is egyike a legszebb könyveknek.” Stock bibliográfiája a mű nemzetközi jelentőségét kiemelve részletes jegyzéket készít a benne szereplő 400 grafikáról, Mátyás király supralibrosától a bártfai nyilvános városi könyvtár ex librisén át a mellékletet záró Sassy Attila és Haranghy Jenő alkotásokig, a magyar mellett nyomon követve a külföldi (angol, német, osztrák, spanyol, olasz stb.) ex libris útját is. A többnyelvű könyvben szereplő tanulmányokat is részletesen számba veszi: *Az ex libris Magyarországon / L'Ex-libris en Hongrie* (a szöveg csak franciául, szerzője Siklóssy László – nevét Stock bibliográfiája nem jelöli), Reich Milton Oszkár: *L'évolution de l'ex-libris / Az ex libris fejlődés* (a szöveg csak magyarul), James Guthrie: *Egyetmást a könyvjegyről / Some thoughts about book-plates* (a szöveg csak angolul), Conrád Gyula: *Les procédés graphiques / A grafikai eljárásokról* (a szöveg csak magyarul), Lévy-Lénárd Róbert: *L'eau forte / A rézkarc* (a szöveg csak magyarul), Sassy Attila: *Grafika. Ex-libris* (a szöveg csak magyarul). Siklóssy László *A Gyűjtő* (1912–1920) című lapban megjelent művészet- és iparművészet-

történeti tanulmányaival, gyűjtésre vonatkozó cikkeivel nagy érdemeket szerzett a hazai ex libris gyűjtés elméleti és gyakorlati megalapozásában. Varjú Elemér és Czákó Elemér úttörő írásai mellett benne tisztelhetjük a 20. század első harmadának legnagyobb exlibrisológusát.

A bibliográfia folytatásában több idegen nyelvű mű szerepel, köztük Diamant Izsó (1886–1944) erdélyi magyar közgazdász, újságíró, műgyűjtő *Moderne ungarische Exlibriskunst* című tanulmánya, mely az Osztrák Exlibris Egyesület 1916-os évkönyvében jelent meg (*Jahrbuch*, Österreichische Exlibris-Gesellschaft). Stock itt szintén felsorolja az illusztrációként szereplő ex libriseket, a grafikus és ábraleírás megadásával. Soó Rezső (1903–1980) botanikaprofesszor, egyetemi tanár, bibliofil, műgyűjtő és filatelista neve helytelenül, Soó Rudolfként(!) kerül említésre *Das Exlibris in Ungarn* (= *Österreichisches Jahrbuch für Exlibris und Gebrauchsgraphik*, 1937) című, különnyomatban is megjelent cikke kapcsán.

Csatkai Endre (1896–1970) soproni művészettörténész, zenetörténész, múzeumigazgató, helytörténeti szakíró *A soproni exlibris története* című művét Missuray-Krúg Lajos és Thier László közreműködésével írta. Az átfogó munka 1938-ban jelent meg a soproni Röttig-Romwalter Nyomda kiadásában, német és francia összefoglalóval. Erre is utal Stock bibliográfiája, mint ahogy arra is, hogy a munkát a szerző „Holl Jenő dr., a Soproni Képzőművészeti Kör egykori elnöke emlékének” ajánlja. A mű teljes összegzése kívánt lenni a soproniak birtokában levő vagy soproni vonatkozású, soproni művészek által készített ex libriseknek.

A 20. század első fele kisgrafika témájú folyóiratai közül a Stock-bibliográfia külön tételként említi a debreceni Ajtósi Dürer Céh által kiadott *Magyar Exlibris* című folyóiratot (1935–1936), melynek felelős szerkesztői Nagy József és Soó Rezső voltak. (Stock könyvében tévesen L. Nagy van feltüntetve.) Ennek repertóriumát Lenkey István – évekig a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának folyóirattárosa – állította össze 1980-ban, a bibliográfia utal is erre. Nem említi viszont a korból a MEGE *Kisgrafikát*, az 1932-ben életre hí-

vott *Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesületének értesítőjét*, mely 1937–1944 között jelent meg. Felelős szerkesztője és kiadója Pinterits Tibor (1897–1942), a MEGE főtitkára, majd halála után Arady Kálmán (1893–1964) volt.

A nemzetközi ex libris bibliográfiában nemcsak szakirodalmak szerepelnek a felsorolt művek között, erre példa Szoboszlai Mata János *Husz fametszetű könyvjegy a Magyar Parnaszusról* (Debrecen, 1935) című grafikai mappája, mely magyar irodalmi vonatkozású ex libriseket tartalmaz.

A továbbiakban, a 20. század második felétől napjainkig az Országos Széchényi Könyvtár munkatársaiként találkozhatunk Bélley Pál (1925–1976) irodalomtörténész, nyelvész, bibliográfus, Szij Rezső (1915–2006), 1968-tól az Országos Széchényi Könyvtár főkönyvtárosa, [Vasné] Tóth Kornélia (1971–) művelődéstörténész, kutató nevével, írásaival. Jelentősége miatt kiemelem Galambos Ferenc (1910–1988) jogtanácsos, bibliográfus ex libris bibliográfiáját (*A magyar ex libris irodalom bibliográfiája*, Eger, 1972), mely tág körűen, az 1920–1970 közti időszakra vonatkozóan tárja fel a vonatkozó műveket, szakirodalmat és kiállításokat. Művét Szij Rezső ismertette a *Magyar Könyvszemle* 1973/3–4. számában. Debrecenben Ojtozi Eszter (1935–2006) az egykori Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában, Vitéz Ferenc (1965–) a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen kutatva, Horváth Hilda (1959–) a budapesti Iparművészeti Múzeum munkatársaként, Deé Nagy Anikó (1939–) a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár ex librisait vizsgálva tett közzé ez irányú munkákat. Mindegyikük szerepel a Stock-féle bibliográfiában, némelyikük több tétellel is.

Stock bibliográfiájának 2. kötete a motívumok-témák széles körét alkalmazza vezérfonalul a róluk szóló szakirodalmak összegyűjtéséhez: fa, virágok, bélyegek, könyv, biblia, elefánt, macska, kutya, bagoly, oroszlán, pegaszus, madarak, zene, tánc, bor, jog, numizmatika, színház, fejedelmek-királyok, vallás, angyal, ördög, szentek, hajó, sport, okkultizmus, közlekedési eszközök, fegyverek stb. Magyar vonatkozású illusztrációként a kutyaábrázolások közt

Vén Zoltán világhírű rézmetsző Noé bárkáját bemutató ex librise szerepel, mellette a magyar származású, Németországba áttelepült Mathilde Ade egy alkotása könyvet őrző, fegyveres ebbel. A témák közt szerepelnek híres személyek, zeneszerzők, írók-költők, államférfiak is, közülük a vonatkozó szakirodalommal bemutatásra kerül Ludwig van Beethoven, Wolfgang Amadeus Mozart, Richard Strauss, Richard Wagner, Vincent van Gogh, Johann Wolfgang von Goethe, Homérosz, James Joyce, Dante Alighieri, Thomas Mann, Franz Kafka, Karl May, Lev Tolsztoj, Bonaparte Napóleon, és a magyarok közül Liszt Ferenc. Utóbbinál illusztrációként Várkonyi Károly ex librise szerepel Liszt Ferenc portréjával és a *Magyar rapszódia*ra utaló motívummal (Ex libris Keresi Ferenc).

A két kötetben való könnyebb eligazodást a harmadik kötet, a betűrendes név- és tárgymutató segíti. A három kötet összesen 1418 oldalt tesz ki, kapható a grazi Műszaki Egyetem kiadóhivatalában (Verlag der Technischen Universität, Graz).

Az ex libris bibliográfia az alcímében is jelzeten főként a kutatók és a gyűjtők számára készült, kiemelkedő jelentőségű nemzetközi forrás, adatbázis, mely a magyar szakirodalmak terén is fontos támpontokat ad. Mivel azonban a három kötet csupán egy szűkített válogatást nyújt – magyar vonatkozású hiányosságai ezzel is magyarázhatók –, ajánlom, hogy tekintsék meg a 25 kötetes eredeti bibliográfiát, ill. az évente frissített internetes adatbázist, mely az előfizetők számára elérhető.

VASNÉ TÓTH KORNÉLIA

A báró Podmaniczky család szerepe a 18–19. századi magyar kultúrában, Szerk. Gurka Dezső, Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 264 p.

Aszódon, a Podmaniczky család ősi birtokán, 2015 nyarán rendeztek tudományos konferenciát annak emlékére, hogy Aszód háromszáz évvel ezelőtt lett az evangélikus vallású főnemesi család életének központja. *A báró Podmaniczky család a 18–19. századi magyar kultúrában* című konferencia számos szempontból mutatta

be és elemezte a lutheránus arisztokrata familia szellemi és tárgyi hagyatékát. A konferencia előadásából készült kötet mintegy tucatnyi tanulmányon keresztül ismerteti a felvilágosodás, majd a reformkor évtizedeiben magasba szárnyaló Podmaniczkyak tevékeny jelenlétét a magyar kulturális és tudományos élet kialakulófélben lévő területein. A 18. század közepétől egyre növekvő politikai és kulturális befolyással rendelkező bárói család reprezentánsai kezdeményező szerepet játszottak a hazai irodalmi és tudományos életben, külföldi (elsődlegesen német) kapcsolati hálójuk pedig lenyűgözően kiterjedt volt.

A kötet első két fejezete főképp ezeknek a kapcsolatoknak a hátterét, működését, hatását járja körül, míg a harmadik fejezet a Podmaniczkyak kulturális örökségének gazdagságát építészeti, tájművészeti és könyvtárgyarapítási kezdeményezéseik felől tárgyalja új eredmények alapján. *A Podmaniczkyak szellemi és tárgyi hagyatéka* című fejezet egyik tanulmánya *A racionális gazdálkodás könyvészete az egykori Podmaniczky és Prónay családi könyvtárak állományában* címmel egy szakterület reprezentáltságán keresztül közelít a könyvtártörténetben nem teljes körűen feldolgozott egykori Podmaniczky-könyvgyűjteményekhez. A szerző, Kurucz György a Festicsek keszthelyi könyvtárának kiváló ismerője, másrészt pedig a mezőgazdálkodás hazai történetének, illetve az ezzel kapcsolatos irodalom magyarországi befogadásának kutatója, tanulmánya elején arra hívja fel a figyelmet, hogy milyen komoly falakba ütközünk, ha a Podmaniczkyak könyvgyűjtésének és könyvhasználatának forrásait vizsgáljuk. Arra keresi a választ, hogy a Podmaniczkyak könyvtári állománya tükrözi-e a nyugat-európai gazdálkodási elvek, a racionális művelési rendszerek, az állatgyógyászat, állattenyésztési ismeretek iránti érdeklődést, rekonstruálható-e a szakkönyvtári fejlesztési szándék. Az említett források hiányában érdekes módszerrel a Festicsek- és a Podmaniczky-könyvtár összehasonlító vizsgálatával von le következtetéseket a fellelhető szakkönyvek alapján. Ebből kiderül egyrészt, hogy az eltérő típusú földbirtokok mellett (pl. a Podmaniczkyaknak